

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Опушко Надія Романівна

УДК 37.014(477.43/.44) «18» (043.3)

**РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ПОДІЛЛІ
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Акімова Ольга Вікторівна,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри педагогіки і професійної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Сейко Наталія Андріївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
проректор з наукової роботи,
професор кафедри педагогічної майстерності і соціальної
педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Крищук Богдан Степанович,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
начальник наукового відділу,
доцент кафедри педагогіки та психології.

Захист відбудеться 10 жовтня 2017 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 в Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, другий поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий 9 вересня 2017 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

С. Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. В умовах інтенсивного розвитку української державності та модернізації системи вищої освіти провідною метою сучасної педагогічної науки є поглиблення загальнопедагогічних та історико-педагогічних знань майбутнього вчителя. У зв'язку з цим виникає потреба в підготовці висококваліфікованого фахівця педагогічної галузі з якісним рівнем теоретичної та практичної підготовки з питань історичної спадщини держави. Реалізація цього напрямку педагогічної діяльності має ґрунтуватися на основі ознайомлення з культурно-історичними цінностями українського народу, його багатим педагогічним досвідом. Зазначені завдання закріплені на державному рівні та викладені в Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) і Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.

Значну роль у реалізації зазначених завдань відіграють історико-педагогічні дослідження, які дають можливість визначити особливості й закономірності освітнього поступу в різних регіонах держави, виявити позитивний досвід минулого, який може творчо використовуватися у сучасній педагогічній практиці, встановити та популяризувати імена провідних педагогів-практиків, які досі залишаються невідомими широкому загалу.

Дослідження науково-історичної, педагогічної та методичної літератури засвідчують, що загальні аспекти розвитку освіти в Україні висвітлені в працях: Л. Артемової, С. Грищенко, Н. Дем'яненко, І. Зайченка, В. Кравця, Ю. Лавренчук, О. Лавріненка, М. Левківського, Л. Медвідь, С. Сірополка, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка. Розвиток освіти Поділля в контексті становлення шкільництва Російської імперії в першій половині ХІХ ст. досліджували Н. Гуркіна, О. Джуринський, М. Демков, М. Константинов, Н. Полякова, В. Струмінський. Фундаментальні дослідження з історії становлення та розвитку освіти України у напрямі державницького та культурологічного поступу представлені працями М. Грушевського, Д. Дорошенка, І. Крип'якевича, А. Лотоцького, І. Огієнка, О. Субтельного, Ю. Сіцінського, Н. Полонської-Василенко. Теоретико-методологічні засади роботи над історико-педагогічними дослідженнями розроблені в працях О. Акімової, Л. Березівської, Л. Ваховського, Н. Гупана, О. Сухомлинської, Н. Дем'яненко.

Особливості організації освіти та зміст провадження педагогічного процесу в школах Поділля першої половини ХІХ ст. розкрито у накових працях І. Михалевича, С. Рождественського, С. Стрибульського. Освітній розвиток в аспекті історико-соціальних, економічних та культурних процесів державотворення відображені в працях О. Барнасюк, А. Божевільного, Г. Бондарчука, В. Вороліса, В. Гаврилюка, О. Гордуновського, В. Григоренка, Л. Дровозюк, Л. Мельника, І. Сесака, О. Удада, А. Філінюка, О. Черкащиної,

Т. Чубіної, А. Нагребецького, В. Несторенка, Ю. Поліщука, І. Романюка, Н. Сейко, В. Тучинського, І. Шкільнюка. Законодавче врегулювання освітньої справи вивчали Л. Бортник, Б. Глінський, В. Змеєв, І. Половко, Л. Прокопенко. Вплив церкви на освіту, а також становлення та розвиток освіти національних груп, що населяли територію Поділля в першій половині XIX ст., вивчали Я. Демченко, О. Кошопал, В. Павлюк, О. Пасічник, І. Патрило, М. Саламаха, Б. Хіхлач. Зміст проблеми розвитку педагогічної освіти та майстерності в Україні висвітлені в наукових розвідках Є. Барбіної, Т. Курилової, О. Лавріненка, Л. Мільто та інших. Проблеми становлення і розвитку освіти в регіональному аспекті приділяли увагу О. Бабіна, В. Вишневський, І. Важинський, Т. Джаман, І. Курляк, Б. Крищук, В. Омельчук, О. Півоваров. Становлення та розвиток профільної освіти регіонів досліджували О. Попик, З. Гіптерс, Ю. Радченко, С. Хмелівська. Проблеми освіти національних груп, які проживали на теренах України в XIX ст. присвячені праці Л. Антонюк, А. Мелещенко, С. Умінського. На особливу увагу при вивченні проблеми розвитку освіти подільського регіону заслуговують дослідження іноземних науковців Д. Бовуа (D. Beauvois), Я. Коморовського (J. Komorowski), В. Марчинського (W. Marczyński), В. Швідерської (W. Świdorska) та ін.

Результати аналізу значної бази історико-педагогічних розвідок дозволяють стверджувати, що незважаючи на їх теоретичну та практичну цінність, вони не дають узагальненої характеристики освітнього поступу на Поділлі в першій половині XIX ст. Саме недостатня теоретична розробленість окресленої проблеми зумовили доцільність її наукового дослідження та представлення широкому загалу раніше невідомих архівних матеріалів, з метою формування цілісної картини педагогічного процесу в Україні.

Таким чином, внутрішньодержавна, соціально-педагогічна значущість та актуальність, а також необхідність вирішення зазначеної наукової потреби зумовили вибір теми дисертаційної роботи **«Розвиток освіти на Поділлі в першій половині XIX століття»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася в межах держбюджетної теми «Теоретико-методичні засади формування загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів в умовах входження у загальноєвропейський простір вищої освіти» кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (державний реєстраційний номер 0115V002571). Тема наукового дослідження затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 5 від 24. 11. 2010 р.) та погоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 22. 02. 2011 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні змістової та організаційно-методичної специфіки, провідних тенденцій розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX ст., встановленні особливостей професійної діяльності вчителів регіону.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати соціально-історичні та педагогічні передумови становлення освіти на Поділлі та з'ясувати особливості її розвитку в першій половині XIX ст.

2. Теоретично обґрунтувати авторську періодизацію розвитку системи освіти регіону дослідження та виявити основні тенденції в обраних хронологічних межах.

3. На основі визначених тенденцій окреслити особливості організації та змісту педагогічного процесу на досліджуваній території, а також охарактеризувати особливості професійної діяльності шкільних учителів Подільського регіону.

4. Окреслити можливості творчого використання досліджених матеріалів з проблеми розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX ст.

Об'єктом дослідження є освіта на Поділлі в першій половині XIX ст.

Предметом дослідження є зміст, організаційні форми й тенденції розвитку шкільної освіти на Поділлі в першій половині XIX ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють першу половину XIX ст. Особливість нижньої межі дослідження (1802 р.) зумовлена Маніфестом імператора Російської імперії про створення Міністерства народної освіти та початком реформаторських заходів в освіті. Верхня межа дослідження – кінець 40-х рр. XIX ст. – посилення русифікаторських заходів царського уряду в освіті, що призвело до змін у змісті педагогічного процесу, закриття польських та уніатських шкіл і повній їх заміні на російські навчальні заклади.

Територіальні межі дослідження охоплюють землі повітів, що станом на початок XIX ст. за Указом від 1804 р. входили до складу Подільської губернії протягом першої половини XIX ст., а саме: Кам'янець-Подільського, Балтського, Брацлавського, Вінницького, Гайсинського, Лeticівського, Літинського, Могилівського, Ольгопільського, Проскурівського, Ушицького, Ямпільського повітів, де, відповідно до територіальної належності Російській імперії, склалася специфічна мережа начальних закладів.

Методи дослідження. У процесі реалізації поставлених завдань, зважаючи на характер історико-педагогічної розвідки, використано такі методи дослідження: *загальнонаукові методи* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація), що застосовувалися для формування наукового апарату, визначення вихідних теоретико-методологічних позицій, узагальнення теоретичного досвіду з проблеми дослідження; *конкретно-наукові*:

порівняльно-історичний (для визначення територіальних і хронологічних меж дослідження); історико-хронологічний – з метою розробки авторської періодизації, визначення тенденцій розвитку освіти та здійснення порівняльного аналізу форм, принципів і методів навчально-виховного процесу першої половини ХІХ ст. та в умовах сучасних реформ освітньої галузі; джерелознавчий та історико-системний методи, за допомогою яких опрацьовано архівні документи, класифіковано відповідно до їхньої змістової інформативності, здійснено систематизацію фактологічного матеріалу з досліджуваної проблеми; історико-регіональний – для виявлення історичних особливостей становлення та розвитку освіти в конкретно обраному регіоні; історико-ретроспективний – з метою реконструкції соціально-історичних процесів, які об'єктивно впливали на розвиток освіти на Поділлі в першій половині ХІХ ст.; історико-біографічний – для визначення особливостей становлення педагогічної думки на Поділлі в першій половині ХІХ ст. та значення і ролі діяльності провідних освітян регіону.

Джерельна база дослідження. Під час дослідження було опрацьовано 115 архівних джерел, значну частину яких становлять документи: Вінницького обласного державного архіву (Д. 844 «Директор училищ Подільської губернії», Д. 808 «Барська школа», Д. 14 «Вінницька чоловіча гімназія»), фонди Хмельницького державного обласного архіву (Ф. 67 «Дирекція народних училищ Подільської губернії, м. Кам'янець-Подільський Кам'янецького повіту Подільської губернії», Ф. 319 «Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія, м. Кам'янець-Подільський Кам'янецького повіту Подільської губернії», Ф. 64 «Подільська духовна семінарія, м. Кам'янець-Подільський Кам'янецького повіту Подільської губернії», Ф. 736 «Кам'янець-Подільська повітова латинська школа, м. Кам'янець-Подільський Кам'янецького повіту Подільської губернії», Ф. 823 «Віленський імператорський університет, м. Вільно Віленського повіту Віленської губернії», Ф. 321 «Подільська губернська єврейська училищна комісія, м. Кам'янець-Подільський Кам'янецького повіту Подільської губернії»), фонди Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ф. 127 «Київська духовна консисторія, м. Київ», ф. 442 «Канцелярія Київського, Подільського та Волинського генерал-губернаторства», ф. 707 «Канцелярія попечителя Київського навчального округу, м. Київ», ф. 2054 «Селіванов Тимофій Іванович – учитель природознавства в гімназіях Харківської і Курської губерній», ф. 533 «Київський військовий губернатор, м. Київ»).

У дослідженні проведено аналіз нормативно-правових актів, що регулювали процес розвитку освіти на Поділлі першої половини ХІХ ст.: Статути університетів (1803, 1804, 1828, 1835 рр.), Попередні правила народної освіти (1803 р.), закони, постанови й розпорядження державних органів влади

(1806, 1811, 1812, 1814, 1818, 1825 pp.), офіційне листування посадових осіб першої половини ХІХ ст. (1810, 1814, 1827 pp.), спогади безпосередніх учасників навчального процесу зазначеного періоду (1810, 1814 pp.).

У процесі наукового дослідження вивчалися періодичні видання ХІХ ст. («Киевская старина» (1895, 1897, 1906 p.), «Журнал Министерства народного просвещения» (1821, 1834, 1835, 1837, 1841, 1843, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848, 1849, 1864 pp.), «Русская старина» (1898 p.), «Історичний вісник» (1900 p.)), досліджувалися електронні Інтернет-джерела, а також використовувалися фонди Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. Сухомлинського, бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені К. Тімірязєва, Житомирської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Ольжича, Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *уперше* на основі узагальненого, системного історико-педагогічного аналізу розвитку освіти на Поділлі в першій половині ХІХ ст. визначено передумови, зміст, форми та основні тенденції її поступу, що полягали в процесах полонізації та русифікації регіону; обґрунтовано авторську періодизацію розвитку освіти в зазначений хронологічний період (І період – 1802 – 1816 pp., ІІ період – 1817 – 1828 pp., ІІІ період – 1829 – кінець 40-х pp. ХІХ ст.); окреслено етапи історіографії досліджуваної проблеми (І етап – дореволюційний, друга половина ХІХ ст. – 1917 p. ХХ ст.; ІІ етап – радянський, 1920 – 1990 pp.; ІІІ етап – незалежності, 1991 – перша половина ХХІ ст.);

- *удосконалено* історико-педагогічні знання про персоналії провідних педагогічних діячів регіону, які працювали в місцевих навчальних закладах, особливості педагогічної думки та становлення освіти етнічних груп визначеного періоду; зміст навчання в освітніх закладах губернії; науково-методичне забезпечення педагогічного процесу в школах;

- *подальшого розвитку* набули дослідження становлення та діяльності навчальних закладів для дівчат, форм та методів організації педагогічного процесу в школах Поділля першої половини ХІХ ст., науково-методичних надбань основоположників педагогічної думки.

До наукового обігу введено понад 20 раніше невідомих та маловідомих архівних справ, що розкривають зміст освіти в регіоні у досліджуваній період.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що основні його положення можуть бути використані в процесі підготовки спецкурсів, лекційних та семінарських занять і навчальних посібників з історії педагогіки, історії освіти регіонів, у системі післядипломної педагогічної

освіти, а також під час вивчення краєзнавства на уроках в загальноосвітніх школах. Досліджені матеріали можуть стати основою для організації наукових гуртків і проблемних груп з вивчення історії розвитку освіти України загалом та краєзнавства зокрема, під час написання дипломних та магістерських робіт.

Результати наукового пошуку представлено в методичних рекомендаціях «Розвиток освіти на Поділлі в першій половині XIX століття» для самостійного засвоєння студентами в межах дисципліни «Історія педагогіки», а також під час вивчення студентами ступеня вищої освіти магістр дисципліни «Історія освітніх виховних систем».

Апробація результатів дослідження проходила у формі доповідей на науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема *міжнародних*: «Концептуальні основи підготовки спеціалістів: традиції та перспективи в контексті реалій сучасної освіти» (Бар, 2013), «Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (Вінниця, 2014); *всеукраїнських*: науковий діалог «Схід-Захід» (Бахчисарай, 2013), «Актуальні проблеми педагогічної науки» (Миколаїв, 2015), «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровськ, 2015), «Захист прав і свобод громадян у світлі вимог конституції України» (Вінниця, 2015); науково-практичних конференціях Інституту педагогіки, психології та мистецтв Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2012–2015 рр.), науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки та професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2011–2017 рр.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 19 одноосібних публікаціях, з яких 10 – у провідних наукових фахових виданнях України та 3 – у міжнародних наукових виданнях, 1 методичних рекомендаціях для самостійного вивчення студентами.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. До змісту дисертації входять 7 таблиць і 4 рисунки. Загальний обсяг роботи – 272 сторінки, з яких 173 сторінки – основного тексту. Список використаних джерел – 361 найменування, з них 12 іноземною мовою, 115 – архівних джерел. Дисертація містить 22 додатки на 55 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено її об'єкт, предмет, з'ясовано мету та завдання, розкрито новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено характеристику джерельної бази, теоретичних

та методичних засад дослідження, подано відомості про апробацію та публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Соціально-історичний та педагогічний контекст розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX століття»** – представлено результати аналізу історіографії досліджуваної проблеми; визначено соціально-історичні передумови розвитку освіти у регіоні в окреслений період; охарактеризовано педагогічні засади розвитку освіти на Поділлі; здійснено періодизацію та обґрунтовано тенденції розвитку освіти в Подільській губернії в першій половині XIX ст.

У ході вивчення історіографічної бази досліджуваної проблеми виокремлено декілька джерелознавчих груп: архівні, епістолярні, наративні, статистичні, енциклопедичні джерела, історико-педагогічна література. На основі аналізу змісту архівних матеріалів (фондів Вінницького обласного державного архіву, Хмельницького державного обласного архіву, Центрального державного історичного архіву України) виокремлено такі основні блоки: законодавчі нормативно-правові акти, що стосуються розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX ст.; офіційне листування керівників навчального округу з Міністерством народної освіти (далі – МНО), директорами училищ та гімназій, приватне листування з освітніх питань; документи господарської частини навчальних закладів регіону; матеріали науково-методичного характеру, інформація про зміст освіти, педагогічна документація тощо.

Охарактеризовано етапи дослідження окресленої проблеми: 1 – дореволюційний (друга половина XIX ст. – 1917 р. XX ст.), 2 – радянський (1920 – 1990 рр.), 3 – часів незалежності (1991 – по сьогоднішній день).

До першого етапу віднесено дослідження І. Альошенцева, П. Батюшкова, А. Лотоцького, І. Міхалевича, М. Мукалова, А. Панасюка, С. Рождественського, С. Стрибульського, М. Чалого. З'ясовано, що зміст їх наукових розвідок має персоніфікований характер, висвітлює розвиток освіти у взаємозв'язку з діяльністю урядовців освітньої галузі.

Другому етапу притаманні дослідження освітнього поступу Поділля в контексті розвитку освіти Російської імперії як регіону, особливо віддаленого від центральної влади та такого, що потребувало пильної уваги з боку останньої, в якому були присутні національно-визвольні настрої (В. Птущенко, М. Грищенко, М. Константинов, В. Струмінський).

Доведено, що для третього етапу характерне висвітлення проблеми розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX ст. в контексті загальнодержавного становлення шкільної справи та педагогічної думки (Л. Артемова, Л. Медвідь, М. Євтух, С. Сірополко, В. Кравець).

Аналіз історико-педагогічної літератури засвідчив, що в історіографії досліджуваної проблеми накопичено чимало фактичного матеріалу, однак помітною є відсутність узагальненого, системного дослідження проблеми розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX ст.

Ураховавши висновки відомих істориків (М. Грушевського, І. Крип'якевича, Д. Дорошенка, О. Субтельного, С. Рождественського), істориків педагогіки (Л. Артемової, С. Сірополка, Л. Медвідь та ін.), а також зміст нормативно-законодавчих документів визначено передумови, що мали вплив на розвиток освіти Поділля першої половини XIX ст. До *політичних* – віднесено відсутність української державності, що унеможливило становлення та розвиток сталої національної системи освіти; до *соціально-економічних* – відсталість економічного розвитку регіону, майнова та соціальна нерівність населення, що спричинила становість освіти та велику кількість неосвіченого населення серед незаможних верств суспільства. У соціальному відношенні найбільшій суспільною верствою були селяни, їхня чисельність складала 70%, зважаючи на це, церковно-парафіяльні школи були для них найбільш доступним навчальним закладом. *Етнокультурні* передумови характеризуються строкатістю Поділля в етнічному відношенні, що зумовлювали полікультурність розвитку регіону і проявлялися у формах організації та змісті педагогічного процесу. Доведено, що в регіоні дослідження на початку XIX ст. в національному складі переважали українці (83%), але у соціальному плані вони були переважно незаможними селянами, тому показник освіченості серед них залишався низьким. Великими етнічними групами, що населяли територію Поділля в першій половині XIX ст., були поляки, євреї (у деяких повітах, скажімо Кам'янецькому, Балтському, Брацлавському та Могилівському останніх проживало більше, ніж поляків) та росіяни, кількість яких зросла після приєднання досліджуваної території до складу Російської імперії, а їхні представники обіймали провідні посади в управлінні, економіці та у суспільному житті.

З'ясовано, що у зв'язку з визначенням Поділля смугою осілості для єврейського населення, останні займали третє місце серед етнічних груп, що проживали на її території. Обґрунтовано думку, що неоднорідний культурний розвиток та асиміляційні процеси, детерміновані русифікаторською політикою російського уряду, спричинили нівелювання національних особливостей регіону в культурній та освітній галузях. Система освіти регіону переймала досвід західноєвропейських педагогічних традицій та багатовікової вітчизняної спадщини (І. Максимович, Г. Кониський, Я. Козельський, А. Прокопович-Антонський та ін.).

Уточнено імена провідних педагогів-практиків регіону (Я. Мацейовський, Я. Міладовський, брати Козловські, Г. Блотницький та ін.), з'ясовано

особливості педагогічної думки на Поділлі, які полягали у: шляхетському походженні її представників, західноєвропейському педагогічному впливі, використанні у своїй практиці власних науково-методичних праць, а також доробку античних філософів та європейських науковців з різних галузей знань.

Спираючись на розроблені приклади історико-педагогічної періодизації (А. Бондар, І. Важинський, О. Джуринський, Н. Дем'яненко, Ф. Паначин) та зважаючи на історико-політичні та правові критерії, розроблено та теоретично обґрунтовано періодизацію розвитку освіти на Поділлі в першій половині ХІХ ст., визначено основні тенденції кожного з періодів. І період – 1802 – 1816 рр. – початок реформ в освіті, що характеризувався помітним лібералізмом в освітній політиці російського уряду та виявом міцних позицій польської еліти в регіоні; ІІ період – 1817 – 1828 рр. – зміна політичних стратегій центральної влади щодо освітнього питання регіону дослідження, початок процесу посилення нагляду над польськими навчальними закладами Поділля; ІІІ період – 1829 – кінець 40-х рр. ХІХ ст. – посилення русифікації, закриття польських навчальних закладів, становлення середньої освіти.

До провідних тенденцій розвитку освіти в регіоні у досліджуваній період віднесено: *полонізацію*, що проявлялась у прагненні польської еліти відновити втрачену державність та в підтримці власної національної самоідентифікації, підсиленій переконанням, що територія Подільської губернії все ще належить до Великопольської держави; *русифікацію* – утвердження та посилення влади Російської імперії на приєднаних територіях, що виявлялась у знищенні будь-яких проявів національної ідентичності українців. Зміцнення централізаторської влади відбувалося на всіх рівнях суспільного та громадського життя, зокрема й в організації та змісті освіти подільських шкіл різних рівнів.

У другому розділі – **«Змістові та організаційно-методичні характеристики розвитку освіти на території Поділля в першій половині ХІХ століття»** – з'ясовано особливості організації й провадження педагогічного процесу в навчальних закладах досліджуваного регіону; охарактеризовано зміст освіти, а також види й форми контролю навчальної діяльності в школах Поділля першої половини ХІХ ст.; проаналізовано систему виховання в освітніх установах регіону.

У результаті аналізу нормативно-правових документів (Статуту Віленського імператорського університету 1803 р., Статутів університетів 1804, 1807, 1828, 1835 рр., Указів та розпоряджень МНО) з'ясовано, що поширення навчальних закладів у регіоні було чітко регламентованим. Провідними середніми навчальними закладами було визначено Вінницьку, Немирівську та Кам'янець-Подільську гімназії. Учніський контингент подільських шкіл різних рівнів охарактеризовано за такими критеріями: національність, соціальний стан та релігійна належність.

З'ясовано, що початкову освіту (церковно-парафіяльні школи та приходські училища) мали змогу отримати всі верстви населення незалежно від матеріального становища. Середня освіта (міщанські та дворянські повітові училища й гімназії) була доступна переважно для заможної частини мешканців регіону. Зазначено, що уніатські школи користувалися популярністю не лише серед представників католицького віросповідання, а й православних учнів, що може свідчити про релігійну толерантність згадуваної конфесії.

Вивчення архівних матеріалів дало змогу визначити особливості організації, провадження та змісту навчально-виховного процесу в школах Поділля першої половини ХІХ ст. для кожного рівня навчальних закладів.

Детально проаналізовано положення освітньої реформи початку ХІХ ст. в питанні організації шкільної справи в регіоні. Визначено, структуру управління навчальним округом (попечитель округу, інспектор, ректор університету, директори гімназій та повітових училищ, рада університету, вчителі навчальних закладів) та функціональні обов'язки кожної з адміністративних ланок. Встановлено, що центром навчального округу був університет, упродовж першої половини ХІХ ст. школи Поділля підпорядковувалися Віленському (1803–1831 рр.), Харківському (1831–1832 рр.), а з 1832 р. – Київському університету. Доведено, що господарська спрямованість місцевості, контингент учнів і фінансові можливості власне навчального закладу були об'єктивними причинами, що впливали на особливості організації навчання в приходських, повітових училищах і гімназіях регіону. Визначено джерела фінансування навчальних закладів Поділля першої половини ХІХ ст. (державне фінансування, з рахунків ліквідованих римо-католицьких монастирів, приватні капітали, міська громада, добровільні пожертвування й фондуші).

Проаналізовано організаційно-методичні засади навчального процесу в подільських школах (класно-урочна система для повітових училищ, гімназій, приватних навчальних закладів і взаємне навчання для деяких приходських училищ; провідні принципи навчання: наочність, систематичність, послідовність, зв'язок теорії з практикою життя, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, диференціація та індивідуалізація навчання, що реалізовувалися шляхом поділу класу за віком та статтю, робота з учнями, які мають проблеми в навчанні).

На основі змістового аналізу навчальних планів і програм доведено, що становість освіти знайшла своє відображення і в змісті навчальних дисциплін, а також у навчально-методичному забезпеченні педагогічного процесу. Основними методами навчання, які практикувалися в школах Поділля першої половини ХІХ ст., були словесні (бесіда, розповідь) та практичні (усні та письмові вправи, навчальні екскурсії). У гімназіях і повітових училищах,

зважаючи на відносно задовільне наповнення цих закладів методичними матеріалами, активно застосовували метод ілюстрації.

Досліджено та проаналізовано методикау проведення контролю знань учнів у школах Поділля в першій половині XIX ст. Основними його видами були: попередній – проводили перед зарахуванням учнів на навчання в повітові училища чи гімназії, поточний – здійснювали регулярно впродовж навчального року на кожному уроці, перевідні та випускні іспити – для одержання відповідної кваліфікації чи службового чину.

Виявлено, що оцінювання навчальних досягнень здійснювалося за п'ятибальною системою (відмінно, добре, достатньо, посередньо, слабкі знання). Охарактеризовано форми ведення екзаменаційної документації, що засвідчувала рівень навчального закладу, який закінчив учень (протоколи засідань екзаменаційної комісії, екзаменаційні листи, свідоцтва).

Визначено, що ефективність методів навчання залежала від майстерності вчителя, відповідно до цього встановлено, що педагоги, які не мали належної фахової підготовки послуговувалися переважно заучуванням матеріалу напам'ять. З'ясовано, що процес виховання перебував у нерозривній єдності з навчанням.

Методична наповненість педагогічного процесу перебувала у задовільному стані. Зазначено, що краще забезпечувалися підручниками гімназії, причому частину книг учні повинні були купувати за власні кошти. Доведено, що в першій третині XIX ст. у змісті освіти домінувало польськомовне викладання навчальних дисциплін, також було запроваджено вивчення предмета «Закон Божий» для учнів римо-католицького та православного віросповідання.

Охарактеризовано особливості та структуру системи виховання в школах Поділля першої половини XIX ст. До провідних методів виховання віднесено: заохочення (проявлялось у похвалі, відзначенні грамотою тощо), особистий позитивний приклад та покарання. Форми покарання поділялися на фізичні (тілесні) та адміністративні (догани, написання імені учня, котрий завинив, на «чорній дошці» в класі, ізолювання на декілька годин у класній кімнаті, але лише вдень та з відома батьків чи опікунів). Формою організації виховної діяльності були урочна (на уроках Закону Божого та предметах мистецького циклу) та позаурочна (позакласні виховні заходи, спільне проведення дозвілля тощо).

У третьому розділі – **«Професійна діяльність учителів у школах Поділля першої половини XIX ст. та практичне значення дослідження»** – проаналізовано особливості професійної діяльності вчителів, визначено особистісні та професійні якості кандидатів на вчительську посаду, окреслено

шляхи упровадження результатів дослідження в сучасних умовах реформування освітньої галузі.

У процесі історіографічного аналізу досліджень, присвячених історії становлення педагогічної освіти та майстерності України, архівних документів визначено особистісні (любов до дітей, відповідальність, бадьорість, терпіння) та професійні (методичні, академічні, дидактичні) якості подільських учителів. З'ясовано, що чимало педагогів (переважно церковно-парафіяльних та приходських шкіл) не мали належної фахової підготовки, на відміну від педагогічних кадрів гімназій та шкіл католицьких релігійних орденів. Обґрунтовано висновок, що брак професійних педагогічних працівників на Поділлі в першій половині ХІХ ст. був наслідком віддаленості прогресивних навчальних закладів, а також відсталого економічного розвитку Поділля в першій половині ХІХ ст. З'ясовано, що освіта того часу носила суто становий характер. Діти селян та незаможних верств населення мали змогу навчатися в церковно-парафіяльних та приходських училищах, а діти дворян та міщан продовжували навчання у повітових училищах та гімназіях.

У результаті проведення порівняльного аналізу виявлено можливості використання історико-педагогічного досвіду діяльності навчальних закладів у сучасних умовах реалізації освітнього процесу. З'ясовано, що принципи, методи та форми навчання, які активно застосовували в практиці шкіл Поділля першої половини ХІХ ст., досі залишаються актуальними. На основі проаналізованих навчальних програм, а також наказів МНО першої половини ХІХ ст. і навчальних планів, виданих Міністерством освіти і науки України, встановлено ідентичність у змісті навчання (за всіма освітніми рівнями). Окреслено спільні та відмінні риси в реалізації принципів і методів навчання, а також у змісті та напрямках роботи навчальних закладів різних рівнів.

Доведено практичне значення дослідження розвитку освіти на Поділлі в першій половині ХІХ ст., що представлено в розроблених автором методичних рекомендаціях для самостійного вивчення студентами. У методичному виданні обґрунтовано доцільність поглибленого вивчення запропонованої теми в межах курсу «Історія педагогіки» для майбутніх педагогів, а також при написанні курсових, дипломних та магістерських робіт. Головною метою методичних рекомендацій визначено формування в майбутніх учителів навичок об'єктивної дослідницької роботи з першоджерелами, архівними документами тощо.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дало підстави для **загальних висновків**, що є аргументованою відповіддю на поставлені дослідницькі завдання:

1. На основі вивчення науково-педагогічної літератури та дослідження архівних матеріалів проаналізовано соціально-історичні та педагогічні передумови розвитку освіти на Поділлі в першій половині ХІХ ст. Визначено

такі передумови: *політичні* – відсутність власної державності, тривале перебування Подільської губернії під владою Польщі, а згодом Російської імперії не давало змоги розвиватися власній національній системі освіти; *соціально-економічні* – аграрна спрямованість регіону, наявність кріпосницького ладу, ведення екстенсивного сільського господарства та поміщицьке землеволодіння спричинили відставання економічного розвитку Поділля в першій половині XIX ст., що зумовлювало суттєве розшарування суспільства, соціальну та майнову нерівність, а також впливало на рівень освіченості населення, поширення навчальних закладів та їх матеріальне забезпечення, можливість здобуття освіти; *етнокультурні* – характеризувалися наявністю у регіоні представників багатьох національних груп, представники найбільших з них (поляки та росіяни) прагнули переважати в усіх галузях суспільного життя, зокрема й освіти, що нівелювало будь-які прагнення до становлення національної системи освіти. Охарактеризовано педагогічні передумови розвитку освіти на Поділлі, які зумовлювали освітній поступ регіону на основі існуючої на той час вітчизняної педагогічної спадщини та активного використання досвіду західноєвропейської педагогічної думки.

2. На підставі застосування історико-системного методу дослідження з використанням історико-політичних та правових критеріїв розроблено та теоретично обґрунтовано авторську періодизацію розвитку системи освіти на Поділлі в першій половині XIX ст., що включає три періоди (початок освітніх реформ, зміна політичних стратегій в освітній сфері, посилення русифікації).

Виявлено основні тенденції в обраних хронологічних межах, що зумовлювали напрями розвитку освітньої справи в регіоні. Для першого періоду характерний початок реформ у складі Російської імперії та повноцінне функціонування навчальних закладів, що належала польській адміністрації. Для другого – прагнення російського уряду впроваджувати власну освітню політику та все ще помітні ліберальні стосунки з польською знаттю, задля попередження створення проукраїнської опозиції російському уряду, що привело до посилення польського впливу в школах регіону та змісті освіти. У третьому періоді яскраво виявилася радикальна політика російського уряду в галузі освіти, що стала спробою повного знищення національної ідентичності українців, які боролися за народність освіти та культуровідповідність у вихованні молоді.

3. На основі визначених тенденцій окреслено особливості організації та змісту педагогічного процесу, до яких віднесено: становість освіти, що знаходила відображення в переліку та змісті предметів шкіл різних рівнів; пріоритет точних наук у приходських та повітових училищах, що було важливим для подальшої роботи молоді в державних установах чи в господарстві; важлива роль у вихованні моральної сфери особистості, що

засвідчує велика значимість викладання Закону Божого; провідними в переліку предметів повітових училищ були російська словесність та історія, проте у гімназійному курсі російська мова не була передбачена; переважно польськомовне провадження навчально-виховного процесу; врахування релігійної належності в приходських, повітових училищах та гімназіях, що було реалізоване в забезпеченні викладання Закону Божого для римо-католицької та православної конфесій; жорстка залежність змісту освіти в навчальних закладах Подільської губернії першої половини XIX ст. від політики уряду, загальносуспільних морально-етичних спрямувань.

Відзначено, що підготовка кадрів для навчальних закладів Поділля досліджуваного періоду здійснювалася у Віленському університеті. Водночас простежувався брак фахівців для російських церковно-парафіяльних шкіл та приходських училищ.

Зазначено, що провідні педагоги у своїй професійній діяльності активно використовували західноєвропейську педагогічну практику та здобутки власного педагогічного досвіду, що забезпечувалося шляхом розробки авторських методичних матеріалів.

4. Окреслено можливості творчого використання дослідницьких матеріалів з проблеми розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX ст.

Результатом практичного використання теоретичного дослідження стало розроблення методичних рекомендацій для самостійного вивчення студентами проблеми розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX ст. у межах дисципліни «Історія педагогіки» для студентів ступеня вищої освіти бакалавр та «Історія розвитку освітніх виховних систем» для студентів ступеня вищої освіти магістр. Розробка містить шість змістових тематичних блоків, що супроводжуються лекційним викладом теоретичного матеріалу, різномірівневими завданнями для закріплення вивченої теорії та розвитку пошукових навичок роботи, аналітичного та критичного мислення. Методичні матеріали містять наочні додатки, що слугують допоміжним засобом засвоєння основних положень проблеми дослідження, документальним підтвердженням організації змісту навчально-виховного процесу в школах Поділля першої половини XIX ст.

Дисертаційна робота є самостійним завершеним науковим дослідженням, проте не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. На окрему увагу заслуговують такі проблеми, як: становлення науково-педагогічної думки на Поділлі в першій половині XIX ст., розвиток та діяльність жіночих закладів освіти в XIX ст. на окресленій території, внесок видатних науковців та педагогів Поділля у розвиток навчальних закладів.

Основні результати дослідження відображено в таких публікаціях

1. *Опушко Н.Р.* Нормативно-законодавча база розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX століття / Н. Р. Опушко // *Образовательно-*

инновационные технологии: теория и практика : монография (международная) / [О. Г. Абрамкина, А. Ю. Арутюнян, О. И. Герберт и др.]; под общей ред. проф. О. И. Кирикова. – Москва-Воронеж, 2012. – С. 271-277.

2. *Опушко Н.Р.* Научные основы развития образования на Подолье в первой половине XIX столетия / Н. Р. Опушко // Актуальные проблемы педагогической теории и практики : материалы международной научной конференции / под общей ред. проф. О. И. Кирикова; проф. Н. И. Сметанского. – Москва-Воронеж, 2013. – С. 195-206.

3. *Опушко Н.Р.* Соціально-історичні передумови розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX століття / Н. Р. Опушко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2011. – Вип. 35. – С. 345-350.

4. *Опушко Н.Р.* Аналіз стану дослідженості розвитку освіти на території Поділля в першій половині XIX століття / Н. Р. Опушко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2012. – Вип. 36. – С. 311-315.

5. *Опушко Н.Р.* Система освіти на території Поділля в першій половині XIX століття / Н. Р. Опушко // Проблеми освіти : наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2014. – Вип. 78. – Ч. 2 – С. 160-166.

6. *Опушко Н.Р.* Організація початкової освіти на території Поділля в першій половині XIX століття / Н. Р. Опушко // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні та психологічні науки. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2014. – №4 (73). – С. 260-273.

7. *Опушко Н.Р.* Освітня діяльність повітових училищ та гімназій на території Поділля в першій половині XIX століття / Н. Р. Опушко // Вісник Черкаського університету. Серія : педагогічні науки. – Черкаси, 2014. – №28 (321). – С. 24-30.

8. *Опушко Н.Р.* Формування в учнів національної самоідентифікації: історико-педагогічний аспект / Н. Р. Опушко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід і проблеми : зб.наук.праць. – Вип. 38. – Київ-Вінниця : ТОВ “Планер”, 2015. – С. 120-126.

9. *Опушко Н.Р.* Види контролю знань учнів у навчальних закладах Поділля першої половини XIX століття / Н. Р. Опушко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – Вип. 43 – С. 365-369.

10. *Опушко Н. Р.* Особливості професійної діяльності учителя в школах Поділля першої половини ХІХ ст. / Н. Р. Опушко // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. – №5 (59) – С. 369-376.

11. *Опушко Н.Р.* Система виховання в школах Поділля першої половини ХІХ ст. / Н.Р. Опушко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2015. – Вип. 53. – С. 283-290.

12. *Опушко Н.Р.* Розвиток освіти на Поділлі в першій половині ХІХ ст. : Методичні рекомендації для самостійного вивчення студентами / Н.Р. Опушко. – Вінниця, 2016. – 62 с.

13. *Opushko N.* Extrapolation of teaching experience schools Podillya first half nineteenth century at the present stage / N. Opushko // Nowoczesna edukacja : filjsofia, innowacja, doswiadczenie. – Nr 2(6). – Lodz : Wydawnictwo Naukowe Wyzszej Szkoły Informatyki i Umiejtnosci, 2016. – S. 74-80.

Опубліковані праці апробаційного характеру

14. *Опушко Н.Р.* Етапи розвитку освіти на Поділлі в першій половині ХІХ століття / Н. Р. Опушко // Концептуальні основи підготовки спеціалістів : традиції та перспективи в контексті реалій сучасної освіти : [матеріали V Міжнародного семінару] // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. – Вип. 39. – С. 394-399.

15. *Опушко Н.Р.* Особливості розвитку освіти на Поділлі в першій половині ХІХ століття / Н. Р. Опушко // Актуальні проблеми науки і наукових досліджень : [матеріали I Всеукраїнської конференції молодих учених і студентів]. – Вінниця, 2013. – С. 210-213.

16. *Опушко Н.Р.* Значення архівних матеріалів та першоджерел у вивченні історії розвитку Поділля в першій половині ХІХ ст. / Н. Р. Опушко // Науковий діалог «Схід-Захід» : [матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конференції з міжнародною участю]. – Дніпропетровськ : «Інновація», 2013. – Ч. 1. – С. 195-198.

17. *Опушко Н.Р.* Становлення змісту освіти на Поділлі в першій половині ХІХ століття: історичний аспект / Н. Р. Опушко // Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя : [матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції] – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. – С. 119-122.

18. *Опушко Н.Р.* Зміст навчальних дисциплін в приходських та повітових училищах на території Поділля першої половини ХІХ ст. / Н. Р. Опушко // Актуальні проблеми педагогічної науки : [матеріали восьмої Всеукраїнської наук.-практ. заочної конференції]. – Миколаїв : ГО “ІОМІП”, 2015. – С. 71-75.

19. *Опушко Н.Р.* Застосування дидактичних принципів навчання в школах Подільської губернії в першій половині ХІХ ст. / Н. Р. Опушко // Сучасні соціально-гуманітарні дискурси : [матер. V всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю]. – Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2015. – Ч. 1. – С. 100-103.

АНОТАЦІЇ

Опушко Н.Р. Розвиток освіти на Поділлі в першій половині ХІХ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2017.

У дослідженні здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку освіти на Поділлі в першій половині ХІХ ст. З'ясовано соціально-історичні та педагогічні передумови, що об'єктивно впливали на становлення освітнього процесу в регіоні; визначено особливості розвитку освіти на Поділлі в досліджуваній період. Охарактеризовано вплив західноєвропейської та вітчизняної педагогічної думки на становлення і розвиток шкільництва Поділля, визначено особливості педагогічної думки регіону в означених хронологічних межах. На основі розробленої авторської періодизації виокремлено тенденції розвитку освіти на території Поділля в першій половині ХІХ ст. Досліджено та проаналізовано нормативно-правові акти, що регулювали діяльність освітньої галузі регіону. Визначено особливості змісту освіти та організації педагогічного процесу, систематизовано зміст освіти відповідно до типів навчальних закладів. Здійснено аналіз забезпечення навчально-методичним комплексом в школах різних рівнів. Охарактеризовано особливості професійної діяльності шкільних учителів подільського регіону.

Обґрунтовано практичне значення дослідження шляхом розроблення й упровадження в практику педагогічного університету авторських методичних рекомендацій, що дозволять ретельніше вивчати регіональну історію становлення освіти.

Ключові слова: освіта, розвиток освіти, народна освіта, Міністерство народної освіти, приходські училища, повітові училища, гімназія, навчальний округ, попечитель навчального округу, Статут університетів, Поділля.

Опушко Н.Р. Развитие образования на Подолье в первой половине XIX века. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2017.

В диссертационном исследовании проведен теоретический анализ проблемы развития образования на Подолье в первой половине XIX в. Выявлены социально-исторические и педагогические предпосылки, которые объективно влияли на становление образовательного процесса в регионе; определены особенности развития образования на Подолье в исследуемый период. Установлено влияние западноевропейской и отечественной педагогической мысли на развитие образования на Подолье, описаны особенности педагогической мысли региона в исследуемом хронологическом периоде. На основе разработанной автором периодизации выявлены ведущие тенденции развития образования на территории Подолья в первой половине XIX в. Исследованы и проанализированы нормативно-правовые акты, регулирующие деятельность в сфере образования региона. Определены особенности содержания образования и организации педагогического процесса, систематизировано содержание образования в соответствии с типами учебных заведений. Осуществлен анализ учебно-методического комплекса школ региона. Установлены особенности профессиональной деятельности школьных учителей Подольской губернии.

Обосновано практическое значение диссертационного исследования путем разработки и внедрения в учебный процесс педагогического университета авторских методических рекомендаций, которые позволят более тщательно изучать историю становления образования родного края.

Ключевые слова: образование, развитие образования, Министерство народного образования, приходские училища, уездные училища, гимназия, учебный округ, попечитель учебного округа, Устав университетов, Подолье.

Opushko N.R. The development of education in Podillia in the first half of the nineteenth century. – The manuscript.

Thesis for the obtaining the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2017.

In the dissertation research the theoretical analysis of the problem of development of education in Podillya in the first half of the nineteenth century was carried out. The socio-historical and pedagogical prerequisites that objectively influenced the formation of educational process in the region were found out; the

peculiarities of the development of education in Podillya in the investigated period were determined. Western influence and national educational thought on the development of schooling establishment in Podillya, the peculiarities of educational thought in the region defined chronological limits were established. Based on the author's developed periodization, trends in the development of education in Podillya in the first half of the nineteenth century were identified. The regulatory and legal acts regulating the educational branch in the region had been explored and analyzed. The features of the content of education and organization of the pedagogical process were specified; the content of education was systematized according to the types of educational institutions. The analysis of the educational-methodical complex in schools of different levels was carried out.

For the first time, on the basis of a generalized historical and pedagogical analysis of the development of education in Podillya in the first half of the nineteenth century the preconditions, content, forms and main tendencies of its progress, which consisted in the processes of polonization and Russification of the region, were determined; on the basis of these factors, the authorship periodization of the development of education in Podillya in the specified chronological period was developed; the stages of historiography of the development of education in Podillya in the first half of the nineteenth century were determined.

The personalities of the leading teachers of the region who worked in local educational institutions, especially the pedagogical thought in the region of the specified period had been specified; the content of the educational process in educational institutions of the province; the peculiarities of the formation of the education of ethnic groups living in Podillya during the specified period; Scientific and methodological support of the pedagogical process in schools of different levels; The influence of Western European and national pedagogical thought on the educational process of the educational institutions of Podillya had been specified as well.

Further development of acquired research conceptual-categorical apparatus of Education in Podillya in the first half of the nineteenth century had been received, the establishment and activities of educational institutions for girls, organizational forms and methods of educational process in schools in Podillya in the first half of the nineteenth century were investigated, scientific and methodological achievements of the founders of educational thought in Podillya in the first half of the nineteenth century were analyzed, the practical implementation of research results in the modern educational environment were clarified.

The main provisions of the study on the development of education in Podillya in the first half of the nineteenth century. Can be used in the preparation of courses, lectures and seminars and tutorials on the history of pedagogy, history of education regions in the system of postgraduate education, as well as in the study on local

history lessons in schools. The research materials can become the basis for the organization of scientific circles and problem groups on the study of the history of the development of education in Ukraine in general and regional studies, in particular.

The results of scientific research are presented in the guidelines for self-study of students within the course "History of Education" for all specialties: "Development of Education in Podillya in the first half of the nineteenth century", during the study of the students of the master's degree the discipline "Historical and pedagogical research", during the writing of diploma and master's degree papers.

Keywords: education, development of education, Ministry of Education, parish schools, county schools, gymnasium, Vilenskiy educational district, trustee of the educational district, University Statute, Podillya.